

Wombwell's varsel

I 1904 udgav Johannes V. Jensen sin anden samling af himmerlandshistorier under navnet *Nye Himmerlandshistorier*. Historierne tager udgangspunkt i Jensens egen fødeegn, der sætter rammen for forskellige bondeskæbner, som er historienes omdrejningspunkt. I en af disse fortællinger, ”Wombwell”, bliver egnens bønder konfronteret med det nye og moderne i form af et engelsk menageri, der kommer til byen. Mødet med menageriet har forskellige konsekvenser for de personer, der optræder i historien, og i det følgende vil disse konsekvenser blive analyseret. Derudover vil jeg analysere fortællerens og kompositionens rolle i teksten for at munde ud i en fortolkning.

Historien begynder da et køretøj ankommer til kroen i Kjeldby. Køretøjet er første instans af det vældige sæt af forberedende arbejdsvogne, fine sekretærer og ingeniører, som et af verdens største menagerier, det engelske Wombwell, kræver for at kunne blive fremvist i Graabølle By. Egnens folk følger spændt menageriets ankomst, men for mange er det en voldsom oplevelse at se det lange tog af vogne trukket af fremmede dyr. Man får igennem historien et indblik i nogle af de episoder, der udspiller sig på egnen under menageriets komme. Episoderne er knyttet til Himmerlændinge af forskellig social status, og igennem nærbillederne af de forskellige mennesker oplever man de anstrengelser, ydmygelser og magtforskydninger, der opstår i takt med, at menageriet bevæger sig tættere mod sit mål. Man hører først om krokonen Madam Bjørns besvær og fortvivlelse, da kroen får svært ved at rumme menageriets mange folk, der er vant til hurtig betjening og ikke kender til tålmodighed. Madam Bjørn har svært ved at leve op til sit navn, der ellers rummer bjørnens styrke og rolighed, idet hun ikke magter det store pres fra de mange fremmede folk. Faktisk ender hun med at opleve en snert af sindssyge: ”Madam Bjørn fik som en Rørelse og gav sig himmelhøjt til at le i sin Elendighed” (s. 137). Således varsler menageriets ankomst skelsættende oplevelser og store konsekvenser for Himmerlændingene. For egnens doktor, Doktor Elkær, er menageriet en kærligkommen lejlighed til at mænge sig med nogle af sine egne. Han er en snobbet herre, der foragter sine egne patienter, og som er ”bindegal som en Hund, hovmodig og skaanselsløs.” (s. 139). Han henvender sig derfor til selve direktøren i den tro, at han nu skal tale engelsk med en ligesindet, men han bliver slemt skuffet. Wombwell finder nemlig ikke doktoren nyttig og værdiger ham knap et blik: ”(...) han var til Hest, var Wombwell, han lige just saadan betragtede Doktoren, hen over ham saadan, højt oppe fra, og han svarede ikke et Ord,”(s. 140). Doktoren bliver i det manglende svar offentligt ydmyget af direktøren til folkets tilfredshed: ”Man undte Doktor Elkær denne skoldende

Ydmygelse, tilvisse man gjorde.” (140). Reaktionen viser, at jantelovens bud om, at man ikke skal tro, at man er noget, er gældende på denne egn. Samtidig afslører Wombwells manglende anerkendelse af Doktoren det store sociale spænd, der er mellem ham og egnens folk, idet en af egnens højest rangerende end ikke er værdig til et svar eller blik fra den engelske direktør.

Samlet viser nærbillederne, at de voksne på egnen har svært ved at håndtere menageriet, der synes for voldsomt og for overrumplende i al dets effektivitet. I historien præsenteres man dog også for tre drenge fra Kjeldby, der får en anderledes oplevelse. Det er Bitte-Niels, der er et sorgnebarn uden levende slægt, Bernhard Lundgren og Einar Elkær, der er doktorens søn. Med det sidste navn skrives historien ind i Jensens forfatterskab, da han allerede i 1898 udgav en bog med titlen Einar Elkær, der handlede om en ung fyr fra en lille landsby, hvis far var doktor. Sammen med resten af landsbyskolens store klasse havde de tre drenge set menageriets komme og følt den ubetydelighed, konfrontationen med det nye og det storslåede forårsagede på dem alle: ”selv den store Klasse følte sig med alle sine Fortjenester som totalt slettet af Verdens Regnskab. Aldrig før havde de vidst, hvor de var fattige og afmægtige, nu da den indre Værdsættelse ikke længere gjaldt,” (s. 141). Da en af kuskene råbte ned til drengeflokken, var det kun Einar, der havde lært engelsk af sin far, som reagerede og hoppede op i vognen sammen med Bernhard og Bitte-Niels. Sammen bevægede de tre sig gennem landskabet sammen med menageriet til folkets store forbavselse. Einar bliver især genstand for stor opmærksomhed, fordi han ”koldblodigt talte Engelsk med Kusken” (s. 141). For de voksne giver Einars åbenhed overfor de fremmede folk en følelse af, at han glider fra dem: ”De folk (...) følte, at han uhjælpeligt var i Færd med at glide fra dem.” (s. 141). Deres fornemmelse viser sig at holde stik, idet Einar i slutningen af historien, som den eneste af drengene, for første gang ser havet fra toppen af ”Hedebjærgene”, hvor drengene er søgt op. Oplevelsen ryster først Einar, men derefter erkender han, at det er hans skæbne, han er blevet konfronteret med: ”Det var hans Skæbne, der havde kaldt ham i det lydløse Morgengry. Han lagde sig lidt efter ned, syg og underlig kold i sit Indre, naget af Tanken om Løvedronningen, Miss Alice, Miss Alice, som han aldrig mere skulle se.” (s. 156). Det er Himmerlands grænser, der brydes op for Einar, og han oplever en pubertetsdrengets længsel, der repræsenteres i billedet af den erotiske Miss Alice. For Einar bliver oplevelsen med menageriet skæbnesvanger, idet den leder ham frem til den anelse om en verden udenfor, som havets tilsynekomst repræsenterer.

For Bitte-Niels bliver mødet med menageriet også skæbnesvangert. Han er den af fortællingens personer, der ved mødet gennemgår den største udvikling. Han har altid været nederst i egnens hierarki, da han som forældreløs kun blev ”taalt, fordi man jo ikke kunde drukne ham eller paa anden Maade blive ham kvit” (s. 141). Bitte-Niels beskrives som venligheden selv, og han er den person, der fra starten er mest åben overfor menageriets storhed: ”han stod og morede sig, han var den eneste der gav sig hen. (...) Bitte-Niels havde derimod intet at tabe og kendte ikke til Trods, han var en ensom og lykkelig lille Sjæl.” (s. 142). Ved at være den eneste, der giver sig hen og nyder begivenhederne, formår Bitte-Niels at blive begivenhedernes midtpunkt: ”var han alle Begivenhedernes Midtpunkt, selve Kongen i Æventyrriget, hvor alle Væsener er lykkelige og smaa.” (s. 143). Bitte-Niels udvikling anes allerede i dette stykke, hvor han skiller sig ud i forhold til resten af egnens folk. Lykken bliver dog rigtig stor, da kusken overdrager ham vognens tøjler til hestene. Denne dag er det ham, som sidder øverst. Som fører af vognen kommer han til at fungere som bindeled mellem menageriet og bønderne, netop fordi han som sognebarn repræsenterer hele sognet: ”Et helt Sogn var tilstede og kunde identificere hans Udstyr Stykke for Stykke, hele Herredet muligvis havde bidraget til selve hans Eksistens, han var Kød af alles Kød og Blod af alles Blod.” (s. 148). Fra at være en ensom gut, der kun lige blev tålt, bliver han nu den, der leder vejen for de voksne på egnen, så de trygt kan gå det fremmede menageri i møde. I tekstens afslutning afsluttes også fortællingen om, hvordan Bitte-Niels lykke blev gjort denne dag: ”Folk havde lagt Mærke til ham og set at der var Gaver i krabaten. En hel Del Mænd (...) bekostede ham sat i Lære på Jærnbanen i Hobro.” (s. 156).

I historien etableres der forskellige modsætninger, hvor forholdet mellem den høje og lave sociale rang er en af de væsentligste. De engelske folk repræsenterer i starten den høje rang. De har imponerende køretøjer, som kræver gode veje, som de selv har folk og penge til at istandsætte. Desuden medbringer de sølvtøj til at spise af under opholdet på kroen, hvormed der indirekte bliver sagt, at det ellers ikke er gængs brug på egnen. I stærk kontrast til de engelske folk er egnens bønder, der ved den uventede konfrontation med de fremmedes rigdomme bliver sig bevidste om deres egen armod: ”Drengene fik ligesom de Voksne paa en farefuld Maade Øjnene op for deres eget og Kammeraternes virkelige Ansigt;” (s. 141). Spændet ses desuden tydeligt i direktør Wombwells nedladende reaktion på doktorens henvendelse. Menageriets folk er dog ikke alle så rige og fine, som egnens folk først antager. På vognen opdager de tre drenge kuskens sande fremtræden, da han segnefærdigt overlader tøjlerne til Bitte-Niels for selv at kunne sove lidt: ”Hvor hans Klæder var ynkelige, og hvor de fremmedartede Støvler var udslidte og skamferede af Landevejens skarpe

Sten.” (s. 146). Senere oplever hele egnens folk også, hvordan selv menageriets ellers så fine folk uden respekt bliver hundset med som vilde dyr af deres direktør Wombwell, da teltet skal stilles op så hurtigt som muligt. Det er noget, som selv egnens store gårdejere finder fornærmende, selvom de ”ogsaa var kendt med at udøve Myndighed,”(s. 149). Således følger beskrivelserne af menageriets folk nøje Himmerlændingenes gradvist mere nuancerede syn på dem.

Udviklingen i egnens syn på menageriets folk sker i takt med, at historiens handling skrider frem. Tekstens komposition er derfor afgørende for handlingens udvikling. Den er bygget op som en typisk fortælling i kronologisk rækkefølge, hvor læseren allerede i første sætning bliver præsenteret for tekstens tid og sted, som sætter rammen for historien: ”En Midsommerdag svinger uden Varsel det mærkeligste Køretøj op for Kroen i Kjeldby,” (s. 135). Tidspunktet er ikke nærmere bestemt end årstiden, hvilket giver historien et tidløst præg. Samtidig bliver læseren i den første sætning mødt af ordet varsel, der skaber spænding hos læseren og lover godt for den videre handling. Man er som læser ikke i tvivl om, at køretøjet varsler forandringer i det lille samfund i Kjeldby. Man er heller ikke i tvivl om, at historiens fortæller godt ved, hvilken betydning køretøjet får, selvom det ikke afsløres i indledningen. Der fortælles ud fra en slutning, som fortælleren allerede kender, og frem mod denne slutning. Ifølge den amerikanske litteraturprofessor Peter Brooks teori om plot læser læseren med det såkaldte narrative begær efter at nå slutningen, hvor tekstens forskellige sammenhænge endeligt klarlægges. Peter Brooks skriver i *Reading for the Plot*:

“We might say that we are able to read present moments (...) as endowed with narrative meaning only because we read them in anticipation of the structuring power of those endings that will retrospectively give them the order and significance of plot.” (Brooks 1984, s. 94)

For Brooks er afslutningen helt afgørende, fordi slutningen retrospektivt kaster lys over en teksts gådefulde elementer. I Wombwells afslutning aner Einar vandet, hvilket åbner hans horisont og fylder ham med begær. Samtidig tegner Bitte-Niels fremtid sig lys, efter at hans position i samfundet er skiftet. Nærbillederne af de forskellige voksnes ydmygelser, af menageriets effektivitet og af Wombwells voldsomhed, som læseren har fået tidligere i historien, tjener derfor som kontrast til det begær og den lykke, som den yngre generation slutter af med af opnå. Afslutningen indikerer, at det er de unge, der endnu er håb for i forhold til den nye og moderne verden, som menageriet repræsenterer. Dette håb understøttes af det fokus, der er lagt i fortællingens komposition. Fra første side og 14 sider frem handler teksten om menageriets bevægelse frem mod sit mål, hvorimod selve fremvisningen af menageriet kun beskrives på to sider. Det er bevægelsen fremad, der er i fokus. I kapit-

let "Freuds Masterplot" argumenterer Brooks for, at læserens narrative begær efter slutningen ikke må slukkes for hurtigt. I en tekst optræder der derfor detours, som fører fortællingen ud på forskellige afstikkere i forhold til det egentlige plot:

"The desire of the text (the desire of reading) is hence desire for the end, but desire for the end reached only through the at least minimally complicated detour, the intentional deviance, in tension, which is the plot of narrative." (Brooks 1984, s. 104).

I Wombwell er der en lang række af detours, der får den overordnede fortælling til at forgrene sig ud på flere spor, for eksempel i de forskellige nærbilleder. Flere gange fortaber fortællingen sig næsten i disse nærbilleder, før den vender tilbage til hovedsporet, der følger menageriets ankomst.

Det er fortælleren, der leder læseren ud på disse detours ved at lade sit blik falde på de forskellige episoder, der udspiller sig omkring menageriets bevægelse. Fortælleren fremstår i det meste af historien som en heterodiegetisk fortæller, hvis stemme er præget af en beskrivende tone, der kommenterer på episoderne med vekslende subjektive adjektiver og vendinger. Flere steder giver fortælleren sig dog til kende i det fortalte univers. Dette sker blandt andet, da fortælleren udpensler for Wombwell, hvorfor ingen vil gå ind til menageriets fremvisning: "O Wombwell, det var jo Jyderne du var kommen til; Ingen vilde gaa først; Ingen vilde begynde" (s. 152). Andre steder giver fortælleren sig til kende som en del af det Himmerlandske folk ved at bruge pronominer i 2. person flertal: "Gud i Himlen bevare os som de Mennesker der fulgte med Læssene havde tralvt." (s. 136) og "Mange Steder kunde vore Veje jo ikke bære de alvældigt svære Vogne," (s. 135.). Endelig sætter fortælleren selv fokus på, at det er historie, der bliver fortalt, blandt andet på side 137: "Men herom skal siden mere fortælles." Og på side 155: "Nu er der kun at fortælle om de tre Drengene fra Kjeldby". Fortælleren tilkendegivelse i teksten gør sammen med placeringen i Himmerland, at man som læser let kan sætte lighedstegn mellem fortælleren og forfatteren, da Jensen kom fra Himmerland. Narratologen Susan Lansers teori om detachment og attachment beskriver, hvordan man som læser har en tendens til at sætte større eller mindre lighedstegn mellem forfatter og fortæller, alt afhængig af graden af opfyldelsen af 5 forskellige krav. I Wombwell er der relativ stor attachment, da kravet om *anonymitet* og *identitet* bliver opfyldt, idet der er tale om en unavngiven fortæller, som dog giver sig til kende i teksten og identificerer sig med Himmerlændingene. Kravet om *pålideligheden* er også opfyldt, da fortælleren ikke giver læseren grund til at finde ham upålidelig. Derudover ved

man, at Wombwell's menageri har været i Danmark i slutningen af 1900-tallet¹. For Lanser svinger læseren hele tiden mellem en referentiel læsning, hvor der er stor attachment, og en fiktiv læsning, hvor graden af attachment ikke er vigtig. I Wombwell sker dette også, da det hovedsagligt er i de passager, hvor fortælleren giver sig selv til kende, at man kobler stemmen sammen med Jensen.

Jensens stemme i fortællingen præger derved også fortolkningen af teksten, da man ved om Jensen, at han anså sig selv som Darwinist. I Wombwell udlægger Jensen bønderne som små Darwinister, der finder den logiske sammenhæng mellem menageriets vilde dyr og deres egne husdyr: ”Det er jo vor missekat, sagde Erik, da han stod foran Tigerburet; men den har faaet Magt, den har haft det for godt”. (s. 153). Den Darwinistiske sammenhæng er kort sagt logik - selv for de ulærte bønder. Samtidig fremlægger Jensen en sammenhæng mellem de indespærrede vilde dyr og bønderne. Bønderne indeholder nemlig også nogle dyriske instinkter, der giver sig til udtryk i deres skuffelse over, at Miss Alice ikke bliver ædt af løverne, som de egentlig havde forventet. Samtidig pirrer Miss Alice og Wombwells skandaløse forhold dem: ”Ikke at Folk havde noget derimod, men sligt er forbudt, og Parret gjorde det aabenlyst. (...) Naar man har Penge, saa kan man. Herregud, vi vil vel alle sammen gerne være slette Mennesker, men vi er for smaa.”(s. 155). Menneskene er altså fjernet fra deres oprindelige, dyriske instinkter, hvilket er medvirkende til, at bønderne taber ansigt overfor hinanden, da menageriet kommer frem og forandrer deres vante rytme og orden i samfundet.

Wombwell kan derfor ses som et varsel om en ny tids komme, der lader alting forandret bag sig. Som kompositionen viser, er det den fremadskridende bevægelse, der er i fokus, og det er netop denne bevægelse, der får stor betydning for Einar og Bitte-Niels. For dem åbner Wombwell op for mulighederne og for grænserne, som egnen ellers har fastsat. For den ældre generation af Himmerlændinge varsler Wombwell forandringer, der først skaber kaos og ændrede magtforhold, som de dog efterhånden håndterer ved at bruge den logiske sammenhæng til at slutte fra det kendte til det nye. Der er altså også håb for dem, selvom deres Himmerland står under forandring.

¹http://www.denstoredanske.dk/Livsstil_sport_og_fritid/Underholdning_og_spil/Forestillinger_og_forlystelser/Udstillinger/Wombwells_Menagerie

Litteraturliste

- Brooks, Peter (1984): "Reading for the Plot" i *Design and Intention in Narrative*, Harvard University Press.
- Jensen, Johannes V. (2005): "Wombwell" i *Himmerlandshistorier*, Gyldendal.
- Lanser, Susan S. (2005): "The "I" of the Beholder: Equivocal Attachments and the Limits of Structuralist Narratology" i James Phelan and Peter J. Rabinowitz: *A Companion to Narrative Theory*, Blackwell Publishing.

Litteraturliste

- Brooks, Peter (1984): "Reading for the Plot" i *Design and Intention in Narrative*, Harvard University Press.
- Jensen, Johannes V. (2005): "Wombwell" i *Himmerlandshistorier*, Gyldendal.
- Lanser, Susan S. (2005): "The "I" of the Beholder: Equivocal Attachments and the Limits of Structuralist Narratology" i James Phelan and Peter J. Rabinowitz: *A Companion to Narrative Theory*, Blackwell Publishing.